

Amikor a faluról városba ingázók voltak az állami propaganda célkeresztjében

[Horváth Bence](#)

[Történelem](#) 2025. július 6. 20:12

Az 1950-es évek második felében, az erőszakos téjeszesítés idején rengeteg falusi fiatal kényszerült arra, hogy a földeket hátra hagyva gyári munkát vállaljon. A nehézipari központokba az ország egész területéről áramlottak a férfiak, de ott is történtek változások, ahol nehézipar nem volt jelen: Szombathelyen például a falusi nők kezdtek el a város könnyűiparában dolgozni.

A jelentős változás sok nehézséggel és rengeteg ingázással járt, miközben a Rákosi-rendszer is kipécézte magának a faluról városokba járó „kétlakiakat.” Kisörsi-Farkas Zsófia társadalomtörténész idén megjelent, [Bicikliút a hóviharban – Ingázó nők a szocialista iparban](#) című könyvében egy nő, Szombat Jutka élettörténetén keresztül mutatja be, hogy hogyan kerültek hirtelen falusi nők a futószalagok mellé, milyen életkörülmények várták őket a városokban, és aztán hogyan alakult a sorsuk a kádári évtizedek alatt. Többek között ezekről a kérdésekről beszélgettünk Kisörsi-Farkas Zsófiával.

Több mint tíz éven át kutattad a Szombathely környéki első generációs munkások történetét. Honnan jött az érdeklődés, és miért pont ezt a régiót választottad?

Még történelem alapszakra jártam, ott kaptam egy szemináriumon ezt a témát, aminek amúgy egyáltalán nem örültem. Akkoriban már a 60-as évek érdekelt, csak épp nem a gyári munkások, hanem sokkal inkább mondjuk a zene. Aztán megkaptam ezt a feladatot, és elkezdtem beszélgetni először a nagymamám egykori munkatársaival. Már az első beszélgetésekkor annyira megragadtak ezek az élettörténetek, hogy rabja lettem ennek a témának. Ezzel foglalkoztam az alapszakos és a mesterszakos szakdolgozatomban, és a disszertációmban is, ebből született aztán ez a könyv.

A családom Szombathelyről származik, és most megint ott élek, az ELTE ottani campuszán tanítok. Amikor elkezdtem a kutatást, hamar kiderült, hogy ez nagyon izgalmas terület, teljes más a története, mint mondjuk az észak-magyarországi részeké, amit a nehézipari munkásság miatt sokkal jobban kutattak. Szombathelyen könnyűipari munkásság volt a meghatározó, és Észak-Magyarországgal ellentétben itt a nők voltak azok, akik elkezdtek ingázni, a férfiak közül sokan már az ötvenes években elvándoroltak a nehézipari központokba.

Ma általában azt gondoljuk, hogy mivel ez itt Nyugat-Magyarország, közel Ausztria, jobb ott az életszínvonal, de ebben az időszakban Ausztria közelsége hátrány volt: az ötvenes években már csak azért sem lehetett Szombathelyen fejleszteni, mert ennyire közel volt az „imperialista országokhoz.” Másrészt mert kimondott ideológiai cél volt, hogy vas és acél

országa legyünk, a szombathelyi régió pedig erre nem volt alkalmas, a megyében a bőripar és a textilipar volt minimálisan jelen, ezt kezdték el aztán az 1960-as évektől fejleszteni.

Az általad megírt történet vezérfonala, hogy az erőltetett téeszésítés következtében megjelent egy olyan munkaerőtömeg, amit aztán a városi könnyűipar tudott felszívni. Azaz igazából a mezőgazdasági termelésbe történt erőszakos beavatkozás kellett az ipari fejlesztések elindításához?

A téeszésítés több hullámban zajlott, az utolsó időszak 1958 decemberétől 1961-ig tartott, Vas megyében is. Innentől számíthatjuk a termelőszövetkezeteknek azt a működését, ami aztán a rendszerváltásig fennmaradt. A téeszékbe az erőszak különböző formáit alkalmazva próbálták belekényszeríteni az embereket, de leginkább azokat tudták, akiknek a nevén a föld volt, ők jellemzően idősebb férfiak voltak. A fiatalokat zsarolással akarták maradásra bírni. Ez a módszer azonban általában nem működött, a huszonéves korosztály városokban, például Szombathelyen kezdett el munkát keresni. A téeszésítés nyomán megemelkedett álláskeresői létszám előmozdította a könnyűipar fejlesztését.

A hatvanas évek elején minden hajnalban előzőnlötték a város utcáit az álláskereső falusiak. A megyei végrehajtó bizottság tagjai ekkor kaptak a fejükhöz, hogy valamit akkor itt kéne csinálni. Váratlanul érte őket a tömeg.

A Sabaria Cipőgyár futószalagja mellett, 1981-ben, a kép csak illusztráció
Fotó: Fortepan / Magyar Rendőr

Könyved hangsúlyos állítása, hogy az ország e régiójában a parasztságra eddig a pontig egyáltalán nem volt jellemző a mobilitás, ha valaki elhagyta a faluját, azt szinte mindig a kényszer szülte, és sosem életcél volt.

Igen, ez egy új tapasztalat volt, amit nem lehet összehasonlítani mondjuk a cselédséggel, ami régebben jellemző volt a szegényebb falusi családokra. Azok a férfiak, akik az ötvenes években elvándoroltak innen Észak-Magyarországra, a nehézipari központokba mentek. Akik itt maradtak a falvakban, azok közül többen, elsősorban nők, a 60-as évek elején kezdtek el ingázni, bejárni dolgozni Szombathelyre. A téészesítés mindenkit érintett. A leggazdagabb parasztgazda lánya is arra kényszerült, hogy elmenjen a szövőgyárba dolgozni.

Milyen hatással volt ez az emberekre, hogy ennyire erőszakosan belenyúltak a mezőgazdaság működésébe?

A legtöbb család számára a téészesítés óriási trauma volt. Több kutatás szerint ide vezethető vissza, hogy megemelkedett az öngyilkosságot elkövetők és az alkoholisták száma is.

A pártállam megpróbálta ezt úgy beállítani, mint modernizációt. Ami persze annyiban igaz, hogy az egy modernizációs folyamat, ahogy a falvakból a városokba áramlanak az emberek. Csak az nem mindegy, hogy muszáj-e nekik a túlélés érdekében, hogy erőszak, trauma miatt tesznek így, vagy mondjuk azért, mert másmilyen életkörülmények között szeretnének élni.

Azok az emberek, akikkel én beszéltem, jellemzően a húszas éveik elején voltak ekkor, ők nem azért kezdtek el mondjuk a szombathelyi gyárakba bejárni dolgozni, mert függetlenedni akartak vagy egzisztenciát építeni. A könyv főhőse, Szombat Jutka egy évet dolgozott a téészen, és a végén nem kapott érte semmilyen fizetést. Be kellett mennie a városba.

Utána ezek az emberek már nem véletlenül nem mentek vissza a falvakba. Az interjúalanyaim sem, de ez volt az országos jelenség is. A város adott olyan modernizációs körülményeket, amit értékelték ők is, például ahogy a döngöltföldes parasztházból eljutottak egy panelig. De nem az volt az indító ok, nem azért mentek el a falvakból, hogy jár hassanak fodráshoz vagy cukrászdába.

Ez a falusi múlt később is megmutatkozott az életvitelükben, és az államnak éppen ez volt sokáig az egyik baja az ingázókkal. Mert a rendszer nemcsak a munkaidőt, hanem a szabadidőt is ellenőrizni akarta, és ezek az emberek nem igazán voltak vevők arra, hogy megmondják nekik, mit csináljanak a szabadidejükkel, és hogy hogyan kéne a szocialista normák szerinti művelődéssel tölteni az idejüket.

A könyvedből az is kiderül, hogy nem is igazán volt szabadidejük. Amíg valaki naponta járt be dolgozni a városba, addig napi több órája is elment arra, hogy jellemzően biciklivel oda- és hazajusson, ha pedig el is költöztek egy szobába a városba, akkor is sokan az első adandó alkalommal rohantak azonnal vissza a faluba, segíteni a földeken.

Igen, általában ez történt, hogy pár évig ingáztak, és utána beköltöztek, előbb egy szobába, aztán ha mondjuk férjhez mentek és gyerekük lett, akkor tudtak egy közös albérlethez jutni. De legtöbbször ezek az emberek még ekkor sem kezdték el azt a városi életet élni, amit elvártak volna tőlük.

Mi volt ebben a pontosan a politikai szándék: a pártvezetés tényleg úgy gondolta, hogy majd betereleik a téeszekbe az embereket, és akkor ez majd működni fog? Mert közben az derül ki a könyvedből, hogy ez a terv már nagyon hamar befuccsolt, villámgyorsan menekülni kezdtek az emberek a városok felé.

A politikai szándék az volt, hogy ezek az emberek maradjanak otthon. A fiatal munkaerő nyilván jobban terhelhető, és az lett volna a cél, hogy a termelőszövetkezetek minél hatékonyabban működjenek. És ez nem valósult meg, ez egy állandó napirendi pont volt a végrehajtó bizottság ülésein, hogy mit csináljanak, mert ezek az emberek nem akarnak ott maradni.

De közben az ekkoriban létrejövő állami vállalatok, melyek aztán munkát biztosítottak ezeknek az embereknek, érdekeltek voltak abban, hogy ez a munkaerő rendelkezésükre álljon.

Igen, itt volt egy érdekkonfliktus. Mondjuk a Savaria Cipőgyár igazgatójának, ami Szombathelyen az egyik legtöbb embert foglalkoztató üzem volt, az volt az érdeke, hogy fel tudják venni ezeket az ingázó nőket, hiszen nekik kevesebbet kellett fizetni. Nyilván ez örök igazság, hogy a kiszolgáltatott helyzetben lévő munkavállaló sokkal jobban fog dolgozni, mert fél, hogy elveszíti az állását, és nem talál mást. Ezért a gyáraknak kedvező volt, hogy ezek az emberek megjelentek, csak közben a falvakban az okozott gondot, hogy senki nem végzi el a munkákat.

És közben az volt az országos vezetés elvárása, hogy ebből a káoszból valamit csináljanak. Itt is voltak egyéni alkuk, amiről az interjúalanyaim beszámoltak: például elvileg csak úgy lehetett dolgozni a gyárakban, ha kaptak egy papírt a munkavállalók, hogy a falunak és a tsz-nek nincs szüksége az ő munkájukra. De ez persze nem lehetett igaz, hiszen a téeszeket rengetegen otthagyták munkaerőproblémákkal küzdöttek, és mégis, valahogy azért ezt a papírt be lehetett szerezni.

A faluról városokba ingázókkal szemben erőteljes állami lejáratókampány is zajlott, melynek az egyik első megnyilvánulása egy 1951-es Rákosi-beszéd, ahol úgy fogalmazott, hogy „az álbetegek zöme az ilyen 'kétlaki' munkásokból kerül ki, aki mondjuk aratás idején vagy szüret idején 'megbetegszik' (...) Nem tud a családjával rendesen foglalkozni, fáradt a munkára, a legtöbb baleset vele történik. (...) Az ilyen munkás elmarad a proletariátus általános fejlődésétől. Nem jár iskolába, nem hallgatja meg a gyűléseket, nem megy a szemináriumra. (...) maga sem fejlődik, és visszahúzza az egész munkásosztály fejlődését.” Miért lettek az ingázók a rendszer ellenségei ekkor?

Innentől a cikk csak a Kör tagjainak olvasható.

A diktatúráknak mindig kell valamilyen ellenségképet gyártaniuk a társadalmon belül. Az államszocialista rendszerben többféle ellenségkép is volt. A kulákokról szerintem mindenki tud, a kispolgári-klerikális jelzőket is sokan ismerik, és ebbe a sorba illeszkednek az ingázók is, akiket a propaganda “kétlakiaknak” nevezett.

A rendszer egyik problémája az volt, hogy ezek az emberek utolérhetetlenek voltak az állampárt számára. Sok karikatúra is megjelent az ingázókról, és általában úgy ábrázolták őket, hogy egyik lábuk a földbirtokon, a másik meg a gyárban. Ez volt az egyik fő kifogás velük szemben, hogy mivel egyszerre dolgoznak a földeken és az üzemekben, mindenhol alulteljesítenek.

Nyilván lehetett emögött valós tapasztalat is, például amikor voltak a nagyobb mezőgazdasági munkák, akkor ezek az emberek mind egyszerre vették ki a szabadságukat. De járt a szabadság nekik, ezzel nem okoztak kárt az államnak, és nézhetjük úgy is, hogy nem a Balaton partján feküdtek egy hétig, hanem helyette a földeken dolgoztak.

A rendszer hozzáállása csak a 70-es évek közepétől változott meg, amikor rájöttek, mekkora gazdasági előnyt jelent, hogy ezek az emberek művelik a földeket. Szüksége volt a magyar mezőgazdaságnak arra, hogy a kiskertekből, háztáji gazdaságokból származó zöldség-gyümölcs ellátás meglegyen, és kiegészítse azt, amit a téeszék elő tudnak állítani.

A fizikai és műszaki dolgozók összefogása a ruhagyári építkezésnél a kongresszusi felajánlás sikeréért

A ruhagyári építkezésen a sár olyan, mint a téglagyártáshoz előkészített agyagtészta. Csak formába kellene rakni s máris égethető volna. De van egy másik tulajdonsága is ennek a sárnak, mégpedig az, hogy feneketlen. Elég baj ez, mert hátráltatja, megnehezíti a munkát.

Megszűnt az idényjelleg

Itt aztán valóban megmutatkozik, hogy az építőipar elvezítette idényjellegét. Fedett, fűtött helyeken folyik az előregyártás. Cementlapokat, vasbetongerendákat, ajtó- és ablakokat készítenek, aztán éjszakánként sütvitve tör be a gőz az egymás fölé rakott és a gőz befogadására hézagolt cementlapok közé.

százalék bekeresethető összeggel teljesítették túl.

A hiányosságokat sem hallgathatjuk el, melyek egyrészt pártvonalon, másrészt pedig a kétlaki munkásoknál mutatkoznak. Nem megy jól az oktatás. A dolgozók nagy része falun lakik s ha elmennek a szemináriumra, lekésik a vonatot. Matécz József elvtárs mindent elkövet, hogy ezen az állapoton javítson s hisszük, ha jól megvizsgáljuk a lehetőségeket, találunk megoldást is.

A kétlaki munkások problémája

Rákosi elvtársnak a kétlaki munkásokról tett megállapítása a ruhagyár építkezésénél is bebizonyosodott. Mihelyt az idő kedvezőtlenre fordul, a kétlaki munkások elmaradoznak. Ilyenkor a kétlaki munkás odahaza kosarat fon, seprőt köt, kasza, kapa, villa és fejsze nyelet készít, fát vág, istállót tisztít, sertés ólat, javít és így tovább. A kétlaki munkás nem édesgyermek az iparnak. Amolyan mostoha féle.

Egyed Bálint, Zaller Jenő, Palkovics Ferenc és Kiss Lajos segédmunkások, kétlakiak „a javából”, már nem is jönnek be dolgozni. A pártszervezetre komoly feladatot hárít ez a kérdés. Az eddiginél sokkal élenjáróbb feladatként kell kezelniök a kétlakiság problémáját és szívós felvilágosító munkával kell őket a békeharc teljes értékű katonáivá nevelni.

A Zalai Hírlap 1951. februári száma, a kétlaki munkások problémájáról
Fotó: Arcanum

Ebben a fordulatban számomra az volt a furcsa, hogy miért kellett évtizedeknek eltelnie ahhoz, hogy a rendszer felismerje, hogy mennyire sokat dolgoznak ezek az emberek, és hogy ez igazából gazdasági érték az ország számára.

Emögött ott van az is, hogy a propaganda azt sugallta, hogy az ingázók jobban élnek, és ez szembement a rendszer ideológiai céljával, miszerint mindenki azonos szinten kell éljen. De már a 80-as évek szociológiai kutatásai megcáfolták, hogy jobban éltek volna az ingázók, mint mondjuk egy másod vagy harmadgenerációs munkás. A városi származású munkások között több volt a szakmunkás, ők magasabb keresettel rendelkeztek.

A faluról érkezők jellemzően betanított munkásként tudtak elhelyezkedni, alacsonyabb bérért, és ezt egészítették ki a mezőgazdasági munkákkal, de így is nagyjából csak egy szinten éltek a szakmunkásokkal. És nem nagyon vettek részt a pártállami feladatokban, rendezvényeken, jellemzően nem voltak aktív párttagok, szakszervezeti tagok, nem léptek be a KISZ-be. És mivel ezekben a szerepekben a minimálisat teljesítették, csomó hátrány érte őket: nem kapták meg például a szakszervezeti beutalókat a nyaralásokra. Tehát nem lehet azt mondani, hogy ők magasabb életszínvonalon éltek volna, hanem másképp osztották be az idejüket és energiájukat.

Sokáig megmaradt ez a megkülönböztetés, hogy a faluról érkezők inkább csak a betanított munkákat kaphatták meg?

Igen, csak a 70-es évek végén, 80-as évek elején jött rá a megyei pártelnök, hogy a megyében a többség betanított munkát végez, és ebből problémájuk lesz, ezen változtatni kéne. Egészen addig nem állt a változás az érdekükben, hiszen így kevesebbet kellett az embereknek fizetni. Miközben az emberek, akik évtizedeket dolgoztak le betanított munkásként, már rég olyan feladatokat láttak el, amihez szakmunkás tudás kellett, de a bérük a régi maradt.

Közben a Nők lapjában futott ekkor egy Szakmunkás lesznek című rovat, azzal a céllal, hogy olyan munkákat népszerűsítsen a nők számára, melynek megszerzésére a könyvedben megszólaló, Szombathely környéki nőknek nem is volt nagyon esélye.

Nem, és ez fájdalmas pontként jelent meg az elbeszéléseikben. A kisebbségi érzéseiket növelte az ahogy látták, hogy a városi származású emberek könnyebben tudnak magasabb pozícióba jutni. Ahhoz, hogy valaki akár csak műszakvezető lehessen, erősen ajánlott volt párttagnak lenni, és sokan utólag azt mondják, hogy ők már csak ezért sem akartak feljebb lépni. De hogy valójában ez hogy történt, ezt utólag már nehéz megmondani: a párttagság kérdése a mai napig olyan téma, amiről sokan csak meghasonultan tudtak beszélni. Még a gyári lopásokról is könnyebben megnyíltak az emberek.

Amellett hogy a kétlakiak legtöbbször fáradtan kezdenek munkához, azért is kevesebb a teljesítményük, mert a szocialista munkamódszereket nincs alkalmuk meg tanulni, megvitatni a vállalat többi dolgozóival, mert termelési értekezleteken soha sem vesznek részt. Javaslatukkal, tapasztalataikkal nem tudnak segíteni dolgozó társaiknak a munkakörülmények megjavításáért. Napközben gyenge testtel, rossz kedvükkel, zsörtölődéssel rontják az egész munkahely hangulatát, fékezik a termelés menetét, a termelékenység emelkedését, családjaiknak pedig kevesebb pénzt visznek haza ezért is, mert teljesítményük alacsony maradt; azért is, mert az igazolatlan hiányzásuk miatt egész hónapra nem kapják meg ebéddőre járó fizetésüket. Fizetési szabadságukból levonják az igazolatlanul mulasztott napokat, tehát megcsönkul, vagy teljesen elvész a fizetési szabadság. Elesnek a vállalati segélyezésről is és két évig betegség esetén 75 százalékos táppénz helyett csak 50 százalékot kapnak. Így aprózódott el Török János kőműves fizetési szabadsága is és még a vele együtt dolgozó Csongrádi Pétert is magával rántotta, aki pedig nem kétlaki.

Az építőipar kerékkötője a kétlakiság című cikk részlete a Délmagyarország 1952. szeptember 11-i számából

Fotó: Arcanum

A bemutatott élettörténetekből az is látszik, hogy sokszor nagyon kemény munkakörülmények között kellett helytállniuk. Jutka is van, hogy negyed 6-kor adja le még egészen kicsi gyermekét a bölcsődébe, és késő délután jut el aztán érte.

Azok a gyárak, ahol ezek az első generációs munkásnők el tudtak kezdeni dolgozni, azok általában háromműszakos gyárak voltak. Ha volt férjük, aki szintén az iparban dolgozott, akkor megpróbálhatták a műszakokat úgy beosztani, hogy a férjükkel ellentétes műszakban legyenek, de akkor a házaspárok sokszor nagyon kevés időt tudtak együtt tölteni. Ha meg ugyanabban a műszakban dolgoztak, akkor a gyerekek felügyeletét kellett valahogy megoldaniuk. Nagyon sok történet szólt erről. És ma már azért tudjuk, hogy mennyire tudja traumatizálni a gyerekeket, ha kiskorukban sokat hagyják őket magukra, akár egyedül otthon.

És volt még az az oldala is, hogy ha egy műszakban tudtak dolgozni, akkor sokszor munka után egyből mentek még ki a kertbe, dolgozni ott is. Nagyon megterhelő volt ez a számukra.

És mit láttál, a beszélgetések során hogyan emlékeztek vissza erre az időszakra?

Általában büszkeséggel, hogy nehéz volt, de megcsinálták, kitartottak. Azt is többen elmondták, hogy a mostani lakáskörülményeiket ekkor tudták megteremteni, és ezért megérte a számukra a küzdelem. Az interjúkban előjöttek azok a mondatok, amit a kádárkori nosztalgiaként ismerünk, hogy akkor bezzeg kiszámítható volt az élet, tudták mire lesz elég a fizetésük, hogy nem fogják kirúgni őket. Egy 70-80 éves ember már csak saját önigazolása miatt sem fogja azt mondani, hogy nem így kellett volna. És hát látni a könyvemben is, hogy igazából más választásuk nem nagyon volt. Ott maradhattak volna a faluban, a bizonytalanságban.

Könyvedben sok szó esik arról, hogy milyen előítéletek feszültek és milyen gyakoriak voltak a konfliktusok a városiak, és a faluról bejárók vagy beköltözők között, és hogy ezek a viszonyok mennyire meghatározóak tudtak lenni akár egyetlen üzemen belül is. Ezek vajon az állampárti sajtó és a propaganda révén terjedtek el ennyire, vagy voltak valóban olyan kulturális különbségek, melyek miatt nehezebb lehetett az együttműködés a munkások csoportjai között?

Szerintem is-is, de azt gondolom, hogy nagy hatása lehetett a médiának abban, hogy hogyan hergelte egymás ellen az embereket. Főleg, ha arra gondolunk, hogy kevéssel korábban, a második világháború utáni időszakban, amikor nagyon rossz volt az élelmiszerellátás a városokban, akkor a városiak és a falusiak összedolgoztak, használati tárgyakat cseréltek egymással élelmiszerre. Tehát a falusi és a városi emberek sokáig tudtak együttműködni egymással, csak aztán évtizedeken át azt hallgatták a városiak, hogy az az ingázó ember sokkal jobban él, többet keres nálad, és ez igazságtalan. És ha valamit nagyon sokszor mondanak el, próbálják vele egymás ellen hergelni az embereket, akkor az szerintem előbb-utóbb működni fog.

Említéd könyvedben a Szabolcs-Szatmár megyéből ingázó nehézipari munkásokat szállító fekete vonatokat, melyek a korszakban az egész országban borzasztóan meghatározták, hogyan gondolkodnak az ingázókról. Miközben a Szombathelyre bejárók biciklivel jártak, sem a balhék, sem a részegség nem volt jellemző rájuk, mégis azt találtad, hogy az ő megítélésüket is befolyásolták ezek a toposzok.

Ez számomra is meglepetés volt. Akikkel én interjúztam, ők többségében olyan nők voltak, akik a 60-as évek elején naponta jellemzően biciklivel ingáztak Szombathelyre, majd mentek haza ellátni a családot. Mégis, amikor arról kérdeztem őket, hogy miért volt bennük ez az óriási megfelelési vágy, ezeket a sztereotípiákat sorolták, amiket a fekete vonat toposza és a karikatúrák megjelenítettek, hogy azt hitték róluk, hogy ők deviáns viselkedést folytató személyek. Úgyhogy ez a kép beszivárgott, valószínű a sajtón keresztül.

Háztáji kert a község határában, Pilisszentlászlón, 1969-ben, a kép csak illusztráció
Fotó: Fortepan / Zsanda Zsolt

Említetted, hogy a hetvenes évektől történt a fordulat, és a pártvezetés gazdasági okokból elkezdte elismerni a gyárakban és földeken is dolgozók erényeit. Hogyan nézett ez ki a mindennapok során, egyik napról a másikra hirtelen megváltozott a hivatalos narratíva?

Az interjúalanyaim szintjén ez úgy nézett ki, hogy elkezdtek azt érzékelni, hogy már nem zaklatják el őket olyasmivel, hogy menjenek el rendezvényekre, vegyenek részt mindenféle programokon. Tehát nem adott ki a pártvezetés egy határozatot, hogy jó, mostantól akkor termeljetek, ahogy akartok, és nem mondták ki, hogy hiba volt titeket bántani.

De ha szemfülesen nézed a korabeli lapokat, akkor azért érezni a cikkekben a hangulatváltást: megjelentek cikkek arról, hogy milyen jó, hogy ennyi zöldséget meg gyümölcsöt termelnek a háztájkban, vagy volt, hogy kiküldtek újságírókat a piacra, ahol aztán lelkes riportokat készített a témáról. Ha elkezded olvasni a cikkeket, akkor azért érezni, hogy ez már nem a hatvanas évek.

Ekkoriban történt az is, hogy a paraszti kultúra egyes elemeit is elkezdtek jobban beemelni az államszocialista ideológiába. Ez tudatosan megtervezett lépés volt a pártvezetés részéről vagy inkább csak beletörődtek abba, hogy nem fogják tudni ezt teljesen felszámolni?

Szerintem ez tudatos volt, mert ekkor már lehetett mondani, hogy a termelőszövetkezetek működnek, el tudják látni az országot. És fontos, hogy a rendszer mindig hangsúlyozta, hogy nekik a téesszbe lépett parasztsággal nincs gondjuk, nekik csak az önálló parasztsággal volt. Ráadásul nemcsak a hatvanas években, hanem később is folyamatos maradt a falvakból az

elszivárgás, és ez problémát is jelentett, ezért később megpróbálták vonzóvá tenni a falusi életet, elérni, hogy aki ott született, maradjon is ott, de ez nem volt sikeres.

Írsz az ingázók közvetítő szerepéről is, aminek egyik következménye lett, hogy ahogy jártak haza falura, meséltek a városi dolgokról, ami szintén hozzájárulhatott ahhoz, hogy a fiatalok elvágódjanak a faluból. De írsz arról is, hogy ez a közvetítés azért oda-vissza működött.

Az egyik interjúalanyomtól kaptam egy képet, amin az látható, ahogy a szombathelyi cipőgyárban ülnek a szalag mellett a nők, és a háttérben van egy ablakpárkány, tele paradicsompalántákkal. Ez szerintem nagyon jól megmutatja, hogyan jelent meg a falu a városban. Mert egy másod- vagy harmadgenerációs gyári munkás lehet, hogy különben soha nem kezdett volna el paradicsomot ültetni, de a falusi nők révén a városiak között is terjedni kezdett ez az ötlet. Vagy ahogy Szombathely környékén előbb a beköltözött falusiak kezdtek el kiskerteket vásárolni a hetvenes években, de aztán idővel a városiak is belefogtak. Szóval ez a transzfer kölcsönösen működött.

A könyv egy pontján idézed azt a felismerést a hatvanas évekből, amikor a pár rájött, hogy többet kell foglalkozniuk a vidékről bejáró munkások politikai nézeteivel, külön kitérve arra, hogy a falusi származású családokban odahaza a nőké a döntő szó, és ezt is tekintetbe kell venni. Honnan jött ez a felismerés, hogy otthon igazából a nők döntenek?

Ez elsősorban a vallásosság kérdésénél jött mindig elő. Hogy igazából a falusi nőket kéne elérni és meggyőzni, mert miattuk marad vallásos a társadalom. Ezt a párt különféle közvélemény-kutatásokra alapozta, amikor kérdezték a férfiakat, hogy miért jár a gyermekük hittanra, akkor a férfiak mindig azt mondták, hogy a feleségük ragaszkodik ehhez. Nem tudom, hogy ez csak egy kibúvó volt-e, hiszen egy férfit nem rúgtak ki azért, hogy mit csinál otthon a felesége. Az én interjúalanyaim főleg nők voltak, de mivel legtöbbször betanított munkát végeztek, azaz a legnehezebb feladatokat a legrosszabb fizetésért, amit más nem vállalt volna el, ezért őket nem akarták kirúgni. Jutkának bémálczott is a gyereke, de ezt igazán nem tudták szankcionálni, mert akkor nem lett volna munkaerő. A férje pedig, aki sofőrként, magasabb pozícióban dolgozott, hivatkozhatott arra, hogy ezt a felesége akarta. Szerintem valahogy így működhetett ez.